

УДК 323.21

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232688](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232688)

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ У 2007–2020 РОКАХ: СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Андрійчук Т. С.,

кандидат політичних наук,

заступник завідувача відділу

Департаменту інформації та взаємодії з громадськістю

Секретаріату Кабінету Міністрів України

ORCID ID: 0000-0003-3832-6252

Україна у 2007 році приєдналася до країн, в яких сприяння розвитку громадянського суспільства визнано пріоритетом держави. З того часу реалізовано три відповідні стратегічні документи – урядова Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства та затверджені Президентом України Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства і Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки.

У статті представлено результати дослідження різних підходів до визначення стратегічних завдань державної підтримки розвитку громадянського суспільства та механізмів їх реалізації, що втілювалися протягом 2007–2020 років. За результатами аналізу згаданих вище державних документів і практики їх реалізації виокремлено сильні та слабкі сторони відповідних підходів.

Автор обґрунтовує, що кожен стратегічний документ відіграв певну позитивну роль у становленні державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Водночас жоден із них не був досить якісним із точки зору планування та механізму реалізації. У результаті відповідна політика досі не набрала усталених форм. Автором виокремлено низку недоліків: нечіткість формулювання стратегічних завдань та прив'язки до них планів заходів; постійна зміна органів та посадових осіб, уповноважених визначати пріоритети та планувати діяльність у відповідній сфері – Кабінет Міністрів (2007 рік), Президент України (2012 рік), Президент України і Кабінет Міністрів (2016 рік); слабкість механізмів координації; відсутність індикаторів і показників для моніторингу та оцінки результативності та ін.

За результатами дослідження сформульовано рекомендації щодо удосконалення підходів до визначення стратегічних завдань та механізмів їх реалізації в процесі підготовки нової Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, інститути громадянського суспільства, уряд, стратегія, координаційна рада.

Постановка проблеми. Взаємозалежність і партнерська взаємодія держави та громадянського суспільства – важлива складова частина суспільного розвитку. В умовах демократії обидва порівняно незалежні суб'єкти виконують різні функції, що водночас підтримують взаємовплив: із боку держави – визначення правових засад, забезпечення дотримання громадянських свобод і прав, підтримка суспільно корисної громадської діяльності та участі у прийнятті рішень, а з боку громадянського суспільства – самоорганізація громадян для розв'язання спільних проблем, контроль за діями державних органів, представлення та відстоювання демократичними способами інтересів різних груп громадян.

Для країн, що долають тоталітарну чи авторитарну спадщину, такі взаємовідносини можливі лише за умов значної попередньої роботи – посилення громадського сектора, досягнення сталості його інститутами, спроможності (експертної, ресурсної та ін.) бути на рівних у взаєминах із державою. При цьому, як слушно зауважує Ю. Шайгородський, розвиток громадянського суспільства є не самоціллю, а формою переходу до демократії та реалізації її можливостей, частиною комплексу суспільно-політичних змін, без яких демократизація як процес і результат – неможлива [1, с. 328]. Це актуалізує важливість підтримки розвитку громадянського суспільства з боку держави.

Взаємодія держави і громадянського суспільства є предметом ґрунтовних досліджень багатьох дослідників, як зарубіжних (Н. Боббіо, Е. Гідденс, А. Догерті, Т. Каротерс, Дж. Кін, Х.-І. Лаут, В. Меркель, Ф. К. Шміттер та ін.), так і вітчизняних (В. Горбатенко, Г. Зеленько, О. Корнієвський, І. Кресіна, Л. Кочубей, О. Майборода, Є. Цокур, Ю. Шайгородський та ін.).

Водночас власне державна підтримка розвитку громадянського суспільства – досить нова тема наукових досліджень, оскільки і зарубіжна, насамперед європейська, і вітчизняна практика у цій сфері має нетривалу історію – вона лише набуває поширення з початку 2000-х років. Окремі аспекти такої державної підтримки в європейських країнах та Україні аналізувалися у працях О. Дем'яненко [2], Г. Зеленько [3], Г. Калінічевої [4], О. Корнієвського [5] та деяких інших дослідників. Разом із цим наразі відсутні порівняльні дослідження відповідних державних документів різних років, зокрема в частині підходів до визначення стратегічних завдань, механізмів їх реалізації. Актуальність таких досліджень зумовлюється тим, що нині триває процес розроблення проекту нової Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства [6], що мала б враховувати недоліки попередніх документів.

Мета статті – дослідити різні підходи до визначення стратегічних завдань та механізмів реалізації державної підтримки розвитку громадянського суспільства в Україні, виокремити їхні переваги та недоліки.

Виклад основного матеріалу. Практика прийняття державних документів, спрямованих на покращення умов для розвитку громадянського суспільства, набула поширення на початку ХХІ століття. І хоча вона притаманна і низці країн із тривалими демократичними традиціями (Велика Британія, Данія тощо), особливо активно її почали застосовувати в «молодих демократіях». Відповідні стратегічні документи ухвалюються у формі односторонніх стратегій (Угорщина, Польща, Чехія), двосторонніх угод між парламентом та організаціями громадянського суспільства (Естонія), угод між урядом і парламентом (Латвія) [4, с. 8].

Україна, хоч і з певним запізненням, також приєдналася до країн, в яких сприяння розвитку громадянського суспільства визнано пріоритетом держави. Перший документ у цій сфері розроблявся протягом тривалого часу (протягом 2005–2007 рр.), що було пов'язано зі складністю формування нових для пострадянської держави підходів до взаємодії з громадянським суспільством. У 2007 році процес завершився схваленням Кабінетом Міністрів Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [7].

Згаданий документ заклав нормативні засади для формування державної політики у відповідній сфері. Вперше у вітчизняному законодавстві було визначено категорію «інститути громадянського суспільства» (до яких зараховано громадські організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації) та задекларовано обов'язок органів виконавчої влади сприяти їх діяльності. Уряд визначив низку стратегічних завдань у напрямі підтримки розвитку громадянського суспільства: удосконалення відповідної нормативно-правової бази; розроблення та впровадження ефективного механізму налагодження комунікацій між органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства; створення належних умов для розвитку згаданих інститутів; формування громадянської культури суспільства; розвиток волонтерського руху, благодійництва і меценатства.

Однак деталізації у вигляді пріоритетних заходів, кроків чи шляхів реалізації згадані стратегічні завдання не дістали, крім окреслених напрямів удосконалення законодавства. Також слід зазначити і недосконалий механізм реалізації Концепції. На момент прийняття передбачалося, що документ реалізовуватиметься згідно з щорічним планом заходів, що затверджуватиметься Кабінетом Міністрів. Водночас у 2009 році були внесені зміни, що передбачали ухвалення щорічних планів заходів самостійно усіма центральними і місцевими органами виконавчої влади. За відсутності єдиного підходу та координації, системного визначення пріоритетних заходів для виконання завдань Концепції органи виконавчої влади просто продукували формальні плани. Крім того, на рівні уряду був відсутній механізм комунікації з інститутами громадянського суспільства для спільного планування заходів, моніторингу, контролю за реалізацією завдань Концепції.

Ще одним суттєвим недоліком стратегічного планування у відповідній сфері стало те, що Концепція містила неконкретизовані очікувані результати (подальший розвиток громадянського суспільства; налагодження комунікації між органами виконавчої влади та організаціями громадянського суспільства; підвищення рівня громадянської культури тощо). Також ані в самому документі, ані під час його реалізації не було розроблено систему показників досягнення стратегічних завдань.

Закономірно, що протягом 2008–2011 років відсутніх зрушень у рамках реалізації стратегічних завдань не відбулося. Розроблення урядових законопроектів із важливих питань функціонування інститутів громадянського суспільства («Про громадські організації», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерський рух») супроводжувалось неодноразовим перенесенням строків, у зв'язку з чим такі законопроекти були внесені до парламенту народними депутатами.

До урядового внеску можна зарахувати лише законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення» (прийнятий парламентом лише в першому читанні). Водночас ще одним важливим досягненням у рамках реалізації Концепції можна вважати запровадження конкурсного порядку фінансової підтримки програм (проектів, заходів) громадських організацій.

За умов, коли підтримка громадянського суспільства на рівні уряду протягом низки років була доволі формальною, у 2012 році в рамках загального посилення впливу Президента України на виконавчу і законодавчу гілки влади сформувався «альтернативний» центр вироблення державної політики у цій сфері – на рівні Адміністрації Президента. Не останню роль у такому «перебиранні» повноважень зіграв і політичний чинник – створення видимості конструктивної взаємодії з провідними інститутами громадянського суспільства було важливим на фоні поступового згорання демократичних реформ. Водночас для відповідних інститутів така співпраця певний час також була вигідною – вона відкривала «вікно можливостей» для більш результативної адвокації бажаних змін через Адміністрацію Президента.

У січні 2012 року Президент України утворив Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства [8], до складу якої, крім посадових осіб Адміністрації Президента, органів виконавчої влади, народних депутатів були включені представники низки інститутів громадянського суспільства, що адвокатували посилення державної політики у відповідній сфері. На базі Координаційної ради була розроблена Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства [9] (далі – Стратегія 2012 року).

Стратегія 2012 року (згадану вище Концепцію уряд визнав такою, що втратила чинність) більш деталізовано визначила пріоритети державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Зокрема, містився набагато ширший, ніж у Концепції перелік стратегічних завдань: узгодження законодавства щодо діяльності інститутів громадянського суспільства з європейськими стандартами; конституційне закріплення інститутів громадянського суспільства, основ їх взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; сприяння становленню та розвитку мережі відповідних інститутів; забезпечення участі громадянського суспільства у процесах формування і реалізації державної політики; впровадження практики делегування інститутам громадянського суспільства окремих функцій держави; забезпечення умов для активізації участі громадян у процесі підготовки та прийняття управлінських рішень; укорінення громадянської культури та практики волонтерства і благодійництва; створення системи ресурсного забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства та ін. [9]. Стратегія 2012 року, на відміну від Концепції, вміщувала шляхи реалізації стратегічних завдань, хоча і не всіх, що були визначені.

Передбачався і більш чіткий механізм реалізації. Разом зі Стратегією 2012 року був затверджений план першочергових заходів з її реалізації, ще один план заходів був затверджений у 2013 році. В обох планах містилося близько 30 завдань, виконавцями більшості з яких визначався Кабінет Міністрів України або окремі міністерства. Згадана вище Координаційна рада, яка, по суті, і готувала плани заходів, мала здійснювати моніторинг та оцінку їх виконання. Таким чином, порівняно з Концепцією 2007 року реалізація державної політики у відповідній сфері стала більш централізованою. Водночас через те, що «центр управління» містився поза виконавчою гілкою влади, на практиці зростання пріоритетності питань підтримки громадянського суспільства для уряду не відбулося і відповідна діяльність часто була формальним виконанням завдань внаслідок адміністративного впливу з боку Адміністрації Президента.

Про це свідчить і аналіз виконання двох планів заходів із реалізації Стратегії 2012 року. Фактично, вдалося реалізувати лише кілька завдань, що мали відчутний вплив на зміну умов для діяльності інститутів громадянського суспільства та їх взаємодії з органами влади. До слова, це істотно залежало не лише від якості координації чи виконавської дисципліни. Вагомим недоліком було також те, що плани вміщували нерівноцінні за впливом заходи – наприклад, з одного боку, розроблення нормативно-правових актів, а з іншого – підготовку різноманітних інформаційно-аналітичних матеріалів, пропозицій (понад 30% у першому плані заходів та близько 50% – у другому). Тому серед досягнень із реалізації плану першочергових заходів можна виокремити лише успішні кейси супроводу та удосконалення положень законопроектів «Про громадські об'єднання» та «Про благодійництво та благодійні організації». Практично усі інші завдання з удосконалення законодавства чи запровадження суттєвих новацій (наприклад, сателітних рахунків для обліку та оцінки статистичних даних про діяльність інститутів громадянського суспільства) не мали суттєвих результатів. Рівень впливу на покращення умов для розвитку громадянського суспільства інформаційних матеріалів чи пропозицій, підготовлених у рамках виконання плану першочергових заходів, залишається сумнівним.

Понад 60% заходів другого плану [10] в тій чи іншій редакції дублювали завдання попереднього плану. Серед суттєвих кроків, яких вдалося досягнути у 2013 році, можна виокремити, по суті, лише

внесення змін до конкурсного порядку підтримки програм (проектів, заходів) інститутів громадянського суспільства. Реалізація більшості інших завдань залишилася на рівні підготовлених урядом для Координаційної ради матеріалів і пропозицій.

Після Революції Гідності нові плани заходів до Стратегії 2012 року не приймалися. У 2015 році була ліквідована Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства, водночас розпочалося розроблення нового стратегічного документа із залученням представників інститутів громадянського суспільства, частина яких були членами ліквідованої Координаційної ради. Нова Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки була затверджена Президентом України у лютому 2016 року (далі – Стратегія 2016 року) [11].

Перевагою нового стратегічного документа стало те, що вперше було визначено не просто певну кількість стратегічних завдань різного ступеню важливості, а, передусім, 4 узагальнених стратегічних напрямів: створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства; забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України; створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. Кожен стратегічний напрям деталізувався певним колом завдань.

Крім того, враховуючи нову політичну ситуацію, Стратегія 2016 року «повернула» питання планування заходів із реалізації стратегічних завдань до виконавчої гілки влади. Розроблення річних планів заходів було делеговано уряду. Водночас дещо пізніше, у листопаді 2016 року Президент України знову утворив нову Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства, уповноважену на здійснення методичного забезпечення, моніторингу та оцінки реалізації Стратегії 2016 року, визначення критеріїв оцінки ефективності та індикаторів реалізації, підготовку пропозицій щодо актуалізації положень документа [12]. Понад 60% складу Координаційної ради становили представники інститутів громадянського суспільства (у складі Координаційної ради зразка 2012 року таких було близько 40%).

Слід звернути увагу, що в Стратегії 2016 року вперше був чітко прописаний механізм її реалізації і на регіональному рівні. Обласним, Київській міській держадміністрації доручалося розробити та забезпечити затвердження регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства, забезпечувати розроблення, громадське обговорення та затвердження щорічних регіональних планів заходів щодо реалізації Стратегії, утворити дорадчі органи з питань сприяння розвитку громадянського суспільства.

Загалом із точки зору конкретизації стратегічних напрямів і завдань та механізму реалізації Стратегія 2016 року була якіснішою за попередні документи. Однак і вона не була позбавлена недоліків, що на практиці ускладнювали реалізацію державної політики у відповідній сфері. Ці недоліки та їх вплив на виконання Стратегії 2016 року достатньо ґрунтовно проаналізовані у спеціальному моніторинговому дослідженні [13]. Серед основних недоліків визначено недосконале формулювання стратегічних завдань (частина завдань включає одночасно кілька компонентів, інші є процесуальними за змістом і не описують кінцеве досягнення, треті не мають безпосереднього впливу на розвиток громадянського суспільства), а також відсутність показників для моніторингу та оцінки результатів реалізації Стратегії [13, с. 24–27].

Покладання на Кабінет Міністрів обов'язку затверджувати планів заходів із реалізації Стратегії 2016 року було правильним із точки зору того, що саме уряд відповідно до законодавства забезпечує формування та реалізацію державної політики в різних сферах. Однак для цього не було створено належних інституційних умов. Для Мінрегіону – міністерства, на яке було покладено обов'язок організувати розроблення річних планів заходів, – питання сприяння розвитку громадянського суспільства не було «профільним», а отже, пріоритетним. У результаті підготовка планів заходів суттєво затягувалася і щороку вони затверджувалися із значним запізненням (не раніше травня). Водночас Координаційна рада при Президентові України так і не налагодила своєї роботи (було проведено лише три її засідання), а отже, і не надавала пропозиції до річних планів заходів. Фактично, незважаючи на наявність координаційного органу, уряд залишився сам на сам у питанні реалізації завдань щодо підтримки розвитку громадянського суспільства.

Що стосується аналізу реалізації Стратегії 2016 року, то передусім слід зазначити важливість передбачення у відповідному Указі Президента України обов'язку уряду оприлюднювати звіти про виконання річних планів заходів. Ця практика, яку забезпечував Секретаріат Кабінету Міністрів, стала важливою складовою частиною загальної відкритості та прозорості процесу реалізації Стратегії 2016 року. Фактично, згадані звіти є єдиним джерелом інформації, оскільки Координаційна рада при Президентові України так і не запропонувала систему моніторингу та оцінки, а також відповідні показники результативності. Аналіз звітів [14] дає змогу виокремити низку заходів, що мали значний

вплив на виконання стратегічних завдань державної підтримки розвитку громадянського суспільства. Так, вдалося скоротити строки і спростити для громадських об'єднань процедури реєстрації та отримання статусу неприбуткової організації, в тому числі запровадити відповідну електронну послугу, удосконалити процедури проведення конкурсів для підтримки проектів інститутів громадянського суспільства, запровадити конкурсний механізм виділення коштів для підтримки громадських об'єднань ветеранів та осіб з інвалідністю, розробити законопроект «Про публічні консультації» та рекомендації щодо закріплення у статутах територіальних громад інструментів громадської участі, налагодити співпрацю Нацполіції та благодійних організацій із метою запобігання шахрайству у благодійництві; частково удосконалити механізм формування та організації діяльності громадських рад при органах виконавчої влади, зокрема запровадити можливість рейтингового електронного голосування під час формування їх складу, запровадити закупівлю соціальних послуг за результатами конкурсів, в яких можуть брати участь інститути громадянського суспільства, схвалити Концепцію розвитку громадянської освіти та ін.

Оскільки Стратегія 2016 року не містила очікуваних результатів і показників для моніторингу та оцінки, досить важко оцінити безпосередній вплив реалізації річних планів заходів на поступ у межах визначених стратегічних напрямів. Якщо це спробувати зробити опосередковано – шляхом співставлення запланованих заходів із переліком завдань до кожного напрямку (незважаючи на те, що багато з них були неконкретизовані або процесуальні), то можна зробити висновок, що більшість завдань Стратегії 2016 року не були виконані повною мірою. Проблема нечіткої відповідності річних планів заходів завданням Стратегії 2016 року та недостатнього поступу в межах визначених стратегічних напрямів мала б стати предметом розгляду Координаційної ради при Президентові України, що могла б надавати пропозиції до планів заходів чи, навпаки, пропонувати внесення змін до стратегічних завдань, водночас, як вже згадувалося, вона так і не налагодила системної роботи.

Висновки. Українська держава у 2007 році долучилася до переліку європейських «молодих демократій», які визнають сприяння розвитку громадянського суспільства одним із пріоритетів державної політики. Водночас досвід реалізації цієї політики протягом 13 років свідчить, що вона досі не набрала усталених форм та є більш декларативною, ніж результативною.

Протягом 2007–2020 років було прийнято три державні документи, що визначали стратегічні завдання підтримки розвитку громадянського суспільства. Кожен із них відіграв позитивну роль у становленні державної політики у відповідній сфері, але водночас не був достатньо якісним та результативним. Поступ у виконанні основних стратегічних завдань був неочевидним.

Основною цінністю урядової Концепції 2007 року стало офіційне, хоч і здебільшого декларативне, визнання державою пріоритетності сприяння розвитку громадянського суспільства. Це важливо, оскільки виокремлення відповідного напрямку державної політики було складним процесом, з огляду на його новизну для посттоталітарної держави. Водночас недоліком була відсутність чітко визначених стратегічних завдань та слабкий інституційний механізм їх реалізації, зокрема розпорошеність відповідальності серед органів виконавчої влади, відсутність показників моніторингу та оцінки.

Стратегія 2012 року стала спробою удосконалити механізм планування та координації діяльності у відповідній сфері, посилити залучення заінтересованих інститутів громадянського суспільства. Втім передбачений підхід до планування та виконання заходів містив багато слабких місць – він ґрунтувався на політичному впливі Адміністрації Президента на виконавчу гілку влади, відводячи уряду роль пасивного виконавця; планування було непродуманим та пов'язаним з основними стратегічними пріоритетами; значну частину становили другорядні завдання на кшталт підготовки інформаційних матеріалів; були відсутні показники моніторингу та оцінки.

Стратегія 2016 року стала черговою спробою посилити державну підтримку розвитку громадянського суспільства. Попри її затвердження Президентом України, повноваження формування та реалізації державної політики у відповідній сфері частково «повернулися» на рівень уряду (планування заходів, реалізація, звітування). Однак так і не вдалося позбавитися низки недоліків: нечіткість стратегічних завдань та прив'язки до них планів заходів; відсутність «профільного» органу виконавчої влади; слабкість координації як із боку уряду, так і з боку Координаційної ради, що так і не налагодила системну роботу; відсутність показників для моніторингу та оцінки.

Для подальшого поступу у формуванні та реалізації державної політики підтримки розвитку громадянського суспільства чергова Національна стратегія, яка нині готується, має запропонувати нові, більш досконалі підходи до визначення стратегічних завдань та механізмів їх реалізації. Насамперед важливими є максимально чітке формулювання стратегічних пріоритетів, окреслення шляхів їх досягнення та очікуваних результатів, визначення у системі виконавчої гілки влади органу, відповідального за загальну цілісність та координацію реалізації політики у відповідній сфері, зміна підходу до планування заходів (з огляду на постійні затримки із прийняттям

річних планів заходів, можливим є впровадження дворічного планування з чіткими кроками та строками їх реалізації), визначення показників для моніторингу та оцінки. Також важливим є переформатування Координаційної ради в новий орган, що має стати дієвим майданчиком для спільної координації державної політики у відповідній сфері з боку уряду та інститутів громадянського суспільства.

Andriichuk T. State support for civil society development in Ukraine in 2007–2020: strategic tasks and implementation mechanisms

In 2007, Ukraine joined the pool of the countries in which supporting for civil society development is officially recognized as a state priority. Since then, three relevant strategic documents have been implemented – the Concept for facilitating civil society development by executive bodies (2007), that was approved by the government, and the Strategy of state policy for facilitating civil society development (2012) and the National strategy for facilitating civil society development for 2016–2020 (2016), that were approved by the President of Ukraine.

The results of the researching of different approaches to determining the strategic objectives of state support for civil society development and the mechanisms for their implementation, that took place during 2007–2020, are presented in the article. Also the analysis of the above-mentioned state documents and the practice of their implementation is carried out. The strengths and weaknesses of the respective approaches are highlighted based on the results of the analysis.

Each strategic document played a positive role in the formation of state policy for facilitating civil society development. However, none of them had enough quality in terms of planning and implementation mechanism.

The author singled out a number of shortcomings: unclear formulation of strategic objectives and fuzzy connection of action plans with them; changing bodies authorized to set priorities and plan activities in the relevant area; weak coordination mechanisms; lack of indicators for monitoring and evaluation of effectiveness, etc.

Recommendations for improving approaches to defining strategic objectives and mechanisms for their implementation in the new National strategy for facilitating civil society development were also formulated.

Key words: civil society, state, civil society institutions, government, strategy, coordination council.

Література:

1. Шайгородський Ю. Громадянське суспільство в Україні: чинники й особливості формування. *Сучасна українська політика*. 2013. № 28. С. 323–334.
2. Дем'яненко О. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 4 (72). С. 27–37.
3. Зеленько Г. Технології сприяння розвитку громадянського суспільства: практики посткомуністичних країн. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спец. вип. С. 49–61.
4. Калінічева Г. Державна політика підтримки розвитку організацій громадянського суспільства в країнах ЦСЄ. *Віче*. 2013. № 20. С. 7–11.
5. Корнієвський О. Громадянське суспільство сучасної України: проблемні аспекти розвитку. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 56–63.
6. Підготовка проекту Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2025 роки. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/pidgotovka-projektu-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2021-2025-roki> (дата звернення: 16.12.2020).
7. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1035-2007-%D1%80> (дата звернення: 16.12.2020).
8. Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 25.01.2012 р. № 32. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/32/2012> (дата звернення: 17.12.2020).

9. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/212/2012> (дата звернення: 17.12.2020).
10. Про План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 342. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/342/2013> (дата звернення: 17.12.2020).
11. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/68/2016> (дата звернення: 17.12.2020).
12. Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства : Указ Президента України від 04.11.2016 р. № 487. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/487/2016> (дата звернення: 17.12.2020).
13. Моніторингове дослідження «Імплементация Національної Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки». Київ, 2019. 124 с. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Brochure_10.12.19_final.pdf (дата звернення: 17.12.2020).
14. Звіти про виконання планів заходів з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki> (дата звернення: 18.12.2020).